

KONU 5: HAYVANSAL HAMMADDE KULLANIMI: KEMİK

Kemik de, büyük bir oranda, odun gibi çok eski çağlardan bu yana kullanılmaktadır. Avrupa'da Mousterien kültürde üzerlerinde çizikler, ezikler, dövmeler taşıyan hayvan kemikleri ve geyik boynuzları, bu hammaddenin en azından Orta Paleolitik'ten bu yana kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Kemik alet kavramı; hayvanların kemik, boynuz, fildişi gibi sert dokuları kullanılarak üretilen aletlerin tamamını kapsamaktadır. Kemik ve boynuz işçiliğinin en güzel örneklerini, Üst Paleolitik Dönem' de kendini gösteren Magdalénien kültüre ait öğeler temsil etmektedir. Özellikle boynuzlar söz konusu dönemde kırılarak işlenmiş, çeşitli form ve ebatta mızraklar, harponlar, delikli bastonlar, savurgalar ve diğer çeşitli aletler üretilmiştir. Anadolu'da henüz bu işçilikteki örnekler rastlanmamış olsa da kemik ve boynuzun yaygın bir şekilde hammadde olarak çok erken dönemlerden itibaren kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bugüne kadar sıkça karşılaşılan kemik veya boynuzdan yapılmış alet tipleri arasında fonksiyonel özellikleri hakkında net bir bilgi sahibi olunmayan örneklerin yanı sıra ne amaçla kullanıldığı kesin olarak saptanabilmiş olan bız, mızrak ucu, delikli iğne, harpon, savurga, delikli baston, bıçak, kaşık gibi örnekler de bulunmaktadır.

Son yıllarda kemik aletlere ilişkin çalışmaların önem kazanması ile aletlerin sadece hayvan kemiğinden üretilmediği, insan kemiğinin de bu amaçla kullanıldığı kabul edilmiş bir gerçektir. Buna karşın kemik alet yapımına konu olan hammadde kaynağının çoğunlukla hayvan kemikleri olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Kemiğin, kolay yollar ile elde edilebilen bir hammadde olması onu vazgeçilmez kılan unsurlardan sadece birisidir. Buna ek olarak taş nazaran şekil vermenin daha kolay olması, sert ve dayanıklı bir malzeme olması da önemini

artırmaktadır. Aletlere konu olan kemiklerin genellikle hayvanlara ait uzun kemikler olduğu bilinmektedir. Bu genellemeye ek olarak bir hayvana ait tüm kemiklerin gerek alet yapımında gerek günlük eşya yapımında gerekse süslenme eşyası yapımında kullanıldığı da göz ardı edilmemelidir.

Gerçek kemik aletler Üst Paleolitik'te başlamıştır. İlk kullanılan boynuz, geyik boynuzudur ve Fransız bilim adamı A. Breuil tarafından ortaya çıkarılmıştır. Paleolitik insan başlangıçta yalnızca geyiğin dallı boynuzu üzerindeki boynuz budaklarını ayırmakla yetindi. Gerçekten de yerleşme yerlerinde bir yandan budakları olmayan boynuzlar, öte yandan kullanım izleri taşıyan budaklar, Alt Paleolitik seviyelerde bulunmuştur.

Mousterien'de kemiklerin sıklıkla kullanıldıkları bilinmektedir. Bunlar parmak kemikleri ve bilinçli bir şekilde kırılmış uzun kemik parçalarıdır. Fakat henüz bunlara belirli bir şekil verilmemiş, doğal biçimlerinden yararlanarak kullanılmışlardır. Kemikten işlenmiş ve şekillendirilmiş gerçek alet ve silahlara, ancak Üst Paleolitik'ten itibaren rastlanılmaktadır. Hayvansal ürünlere ait tüm hammaddeler, avlanan hayvanlardan ve leşlerden sağlanmıştır.

➤ **Kemik Kullanımı:** Paleolitik Çağ'da, yukarıda da belirtildiği gibi kemik kullanımı gerçek anlamda üst Paleolitik dönemde karşımıza çıkmaktadır. Daha erken dönemlerde ise bazı ilkel kulübe yapımında yapı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kemik alet yapımına konu olan kemikler genellikle uzun kemik olarak tanımlanan kemiklerdir. Bunun yanında oransal olarak daha düşük olmakla birlikte temel iskelet sisteminde bulunan diğer tüm kemikler de kullanılmıştır. Bu kemikler arasında kemik alet yapımına konu olan ve sıkça karşımıza çıkan bazı kemiklerden söz etmek yerinde olacaktır. Astragalus: Aşık

kemiği, Calcaneus: Topuk kemiği, Cranial: Kafatası, Diaphysis (Diyafız): Uzun kemiklerde ortada eklem bağlantısı olmayan kısım, Epiphysis (Epifiz): Uzun kemiklerde kemik ucu, Femur: Uyluk kemiği, Humerus: Ön kol kemiği, İlium: Kalça kemiği, Mandibula: Alt çene kemiği, Metapodialis: Ön ayak ve arka ayak tarak kemikleri, Metacarpus: Ön ayak tarak kemiği, Metatarsus: Ayak tarak kemiği, Pelvis: Leğen kemiği, Phalanges: Parmak kemikleri, Post Cranial: Kafa dışındaki beden iskeleti, Radius: Döner kemik, Scapula: Kürek kemiği, Tibia: Kaval kemiği, Vertebrae: Omur.

Deri işçiliğinin Paleolitik Çağ'da başlamış olması insanların bu derileri giyinme ve örtü olarak kullanma gibi çeşitli amaçlara yönelik olarak kullandıklarına işaret etmektedir. İşte bu aşamada insanoğlu, avladıkları bazı hayvanların uzun kemiklerinden yarma tekniğiyle uzun parçalar almış ve bunları "bız" dediğimiz delici aletler haline getirmişlerdir. Özellikle Üst Paleolitik Dönem 'de sıkça karşımıza çıkan bızlar, daha erken aşamalarda Orta Paleolitik' te de kullanılan en yaygın kemik aletlerdendir. Bununla birlikte Alt Paleolitik' te de doğal ya da sivri formlu kemiklerin bız fonksiyonu ile kullanılmış olması akla aykırı görünmemektedir. Bızlar, elde tutulmak suretiyle delme amacıyla sağa ve sola çevrilerek dönüşümlü bir hareket sağlamaktadır.

Paleolitik'in sonlarına doğru ise, yine aynı tip kemiklerden, daha ince kıymıklar alarak bunları iğne haline getirmişlerdir. Bız gibi delme ve iğne gibi dikme işlemlerinde kullanılan aletlerin varlığı tekstilin temelini atmıştır. Bu bız ve iğnelerin perdahlanmaları için yassı ancak yivleri olan kemikler de kullanılmıştır.

Çeşitli yerleşimlerde yapılan kazılar sonucu yassı kemiklerden spatüller ve kaşıklar tespit edilmiştir. Dolayısıyla belki de sulu yiyeceklerin bu şekilde tüketiminin ilk örnekleri,

Paleolitik Çağ'da karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan böylesi gereçler statü malları olarak da tanımlanabilirler.

Uzun yuvarlak kemiklerden yapılan ses çıkarıcı (flüt benzeri) bazı müzik enstrümanları da ilk olarak Paleolitik Çağ'da karşımıza çıkmaktadır. Kemikler, sanatsal ve süslenme objeleri olarak da kullanılmıştır. Örneğin kemikler üzerine yapılan gravür tarzındaki işlemler sanatsal faaliyetler, kemikten yapılmış boncuk, yüzük, kolye gibi objeler süslenme objeleri adı altında toplanırlar. Bunların da statü malları olması kuvvetle muhtemeldir.

Kemikten yapılmış çeşitli tiplerdeki oltalar, tek ve çift sıralı zıpkınlar da yine Paleolitik Çağ'ın sonlarında karşımıza çıkmış av aletleri olarak oldukça önemli bir grubu oluştururlar. Paleolitik Çağ'ın sonlarına doğru kemik vurgaçlar da karşımıza çıkmaktadır. Bu tip vurgaçlar "yumuşak vurgaç" olarak literatüre girmiştir. İri memeli hayvanların kürek kemikleri ya da akustik sesler verebilen uzun yuvarlak kemikleri, vurmali çalgılar kategorisinde toplanabilecek müzik aletleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bunların en güzel örneği, Belçika ve Fransa'daki müzelerde sergilenmektedir. Böylesi buluntuların varlığı da seremonilerin söz konusu topluluklar içinde ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Yararlanılan Kaynaklar:

H. Bulut, 2014, "Karain Mağarası Örnekleri Işığında Bark Extractor (Ağaç Kabuğu Soyucu): Yeni Bir Öneri", *Adalya XIX*, s. 1-16.

H. Bulut, 2014, Batı Toros Mağaraları Kemik Aletleri (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

H. Bulut, 2017, “Batı Toros Mağaraları Kemik Alet İşçiliğine İlişkin Tekno-Tipolojik Değerlendirme: Karain Mağarası Örneği”, *31. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, s. 55-84.

H. Bulut, 2016, “Öküzini Mağarası Kemik Aletleri: Tekno-Tipolojik Analizler”, *APAD*, 2, s. 83-105.

H. Bulut, 2016, “Batı Toros Mağaraları Kemik Bızlarına İlişkin Tekno-Tipolojik Ve Fonksiyonel Değerlendirmeler”, *Anadolu/Anatolia*, 42, s. 29-48.